

GUHERÎNA ZIMAN Û TESÎRA WÊ LI SER AXAFTINA ROJANE DI PÊBENDA KONTAKTA ZIMANAN DE - HERÊMA WANÊ*

Dil Etkileşimi Bağlamında Dildeki Değişimin Konuşma Diline Etkisi-Van Bölgesi

The Effect Of Language Change On Speech
In The Context Of Language Interaction-Van Case

M. Zahir ERTEKİN¹ Zafer AÇAR²

KURTE

Ziman ji ber hokarên ciyawaz bi demê re diguhere, eger bigihije formeke standart jî ferhenga wî bi berdewamî diguhere yan jî geş dibe. Herwiha guherîna ziman dikare di fonetîka wî, morfolojiya wî û sentaksa wî de jî çêbe. Çendîn sebebên guherînê hene ku piranî ji ber kontakta ziman bi zimanekî/ên din re pêk tê. Kontakta zimanan jî merî dikare bêje ji ber hin sebebên wekî; koç, şer, teknoloji, bazirganî, perwerdeya giştî û ww. çêdibe.

Kontakta zimanan ji serdemên berê heta niha berdewam e, li gelek deverên cihanê pêk hatiye xusûsen di cografyayên rastêkhatina gel, dîn, şaristanî û çandên cuda de. Îja guherîna ziman/an jî ji ber vê kontakt û rastêkhatinê hatiye der.

Kurdistan wekî cografyayeke navendî li Rojhilata Navîn her bûye cîwarê rastêkhatina gel û şaristaniyan herwiha kontakta zimanan. Loma zimanê kurdî jî tesîra xwe ji vê guherînê dîtiye ji zimanên dorwarê xwe û bixwe jî di konteksta deverî de tesîr li zimanên cîran kiriye. Ev xebat dixwaze hin nimûneyên vê tesîr û kontaktê bide, lê zêdetir li ser kontakta tirkî û kurdî li Bajare Wanê bisekine û xusûsen jî eksa guherînê li ser axaftina rojane ya kurmanciya vê deverê û pirsiyarên zimanê axaftinê bide.

* Ev gotar bi sudwergiritina ji teza doktorayê a Zafer AÇAR ya bi navê “Tesîra Helwestê li ser Tercîha Ziman di Jiyana Kurdîzanan de -(Nimûneya Wanê” hatiye amadekirin.

1 Doç. Dr., Zanîngeha Bingöl, Fakulteya Fen û Edebiyatê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî, zahiretekin@hotmail.com.

2 Xwendevanê Doktoraya Ziman û Edebiyata Kurdî, Zanîngeha Bingöl, zafer13acar65@gmail.com.

Peyvên Sereke: Kontakta Zımanan, Kurdî, Tirkî, Kod-Guherîn, Kod-Têkelî.

ÖZET

Dil farklı sebeplerden dolayı zamanla değişmekte, standart bir forma kavuşsa bile sözlüğündeki değişme ve gelişmeler devam etmektedir. Aynı şekilde dildeki değişim dilin fonetiğinde, kelime ve cümle yapısında da kendini gösterebilmektedir. Dildeki bu değişimlerin çeşitli sebepleri vardır ki bu sebepler genellikle dil(ler)in etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Dil etkileşimi de genellikle göç, savaş, teknoloji, ticaret, yaygın eğitim vb. sebeplerden dolayı gerçekleşmektedir.

Dil etkileşimi eski devirlerden beri süregelen ve dünyanın pek çok bölgesinde yaşanmış özellikle de farklı halk, din, kültür ve medeniyetlerin karşılaşma coğrafyalarında meydana gelmiştir.

Ortadoğuda merkezi bir konumda olan Kürdistan coğrafyası yüzyıllar boyunca kavim ve medeniyetlerin karşılaşma alanı ve dillerin etkileşim alanı olmuştur. Kürt dili bu etkileşimden dolayı çevresindeki dillerden etkilenmiş, kendisi de yerel ölçekte birlikte yaşadığı coğrafyadaki dilleri etkilemiştir. Bu çalışma bu değişim ve etkileşimin bazı örneklerini sunmayı amaçlamakla beraber daha çok Van Yöresinde Kürtçe Türkçe etkileşimini ve bu değişimlerin günlük konuşmaya olan yansımalarını ve yol açtığı sorunları konu etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil etkileşimi, Kürtçe, Türkçe, Kod Değişimi, Kod Karışımı

ABSTRACT

Language changes over time for different reasons, and even if it has a standard form, changes and developments in the dictionary continue. Likewise, the change in language can manifest itself in the phonetics of the language and in the structure of words and sentences. There are various reasons for these changes in language, usually caused by language (s) interaction. Language interaction is also generally related to migration, war, technology, trade, non-formal education and so on.

Language interaction has been going on since ancient times and has taken place in many parts of the world, especially in different geographies of different peoples, religions, cultures and civilizations.

The geography of Kurdistan, which has a central position in the Middle East, has been the meeting place of peoples and civilizations and the interaction area of languages for centuries. Because of this interaction, the Kurdish

language was influenced by the languages around it, and it itself affected the languages in the geography where it lived together. Although this study aims to present some examples of this change and interaction, it mainly focuses on the Turkish-Kurdish interaction in the Van Region and the reflections of these changes on daily speech and the problems it causes.

Keyword: Contact Languages, Kurdish, Turkish, Cod-Switching, Cod-Mixing

DESTPÊK

Zimanê axaftinê wekî amrazeke mirovî digel guherînên takekesî û komalî diguhere çî wekî formê axaftinê, çî wekî leksîkal/ferhengî û heta gramerî be. Carna guherîn dertê radeyeke wisa ku dikare qalibên nû bikeve ziman, dengên nû bikeve alfabeyê û peyv û ristêyên ji zimanekî/ên din wekî formê xwe bikevine ziman.

Guherîna zimanan ne tenê di zimanên etnîk ên bêstatû, yan jî yên kêmpar tenê de, ew di zimanên netewî û yên zêdepar de jî pêk hatiye. Dema em li zimanên pêşketî yên berbelav dinêrin û serboriya wan a tarîxî dixwînin em dibînin ku hemî jî têra xwe guherîne, ne bi nisbetên wekî hev bin jî. Heta serdema modern guherîna zimanan zêdetir ji ber sedemên wekî koç, şer, bazirganî û tevgerên dîni be jî bi modernîzmê digel van sedemên navborî, matbaa, perwerdeya giştî û zanist-teknolojî jî sedemên girîng ên guherîna zimanan bûn. Yek ji sedemên bingehîn û serekî ya guherîna zimanan jî kontakta zimanan e ku em ê di nivîsara xwe de hem sehayên cihanî yên kontakta zimanan hem jî kontakta kurdî bi zimanên din re pêşkeş bikin.

Kurdistan wekî cografyayeke navendî li Rojhilata Navîn bûye cîwarê rastêkhatina şaristaniyan û kontakta zimanan. Zimanên berbelav ên cîranê kurdî tesîr li kurdî kirine di encama kontakta wan de. Bo nimûne erebî piştî belavbûna Îslamiyetê, farisî wekî zimanê edebiyatê û tirkî jî ji ber deshîlata Dewleta Osmanî –ku osmanî bixwe jî zimanek e dikare bê gotin ew ji encama kontakta hersê zimanên tirkî, farisî û erebî pêk hatiye- di bin tesîra wan de maye û guherîn li ser kurdî çêkirine. Herwiha kurdî tesîr ji zimanên wekî ermenî, siryanî û rûsî jî dîtîye ji ber kontakta wan a li hev. Bi heman nisbetê nebe jî kurdî jî tesîr li zimanên cîranê xwe kiriye di kontekseke deverî de xusûsen jî li şêwe yan jî devokên zimanên li Kurdistanê bicî yên wekî erebî û tirkî (tirkmenî, azerî). Îja di gotara xwe de em ê bi giştî behsa vê guherînê bikin û nimûneyên xwe ji Bakurê Kurdistanê bidin ji encama kontakta kurdî û tirkî. Herwiha nimûneyên tesîra li ser kurdî ew ê giştî bin û yên kurdî li ser tirkî û/yan tirkmenî-azerî jî ew ê deverî bin ku me ji Devera Bajarê Wanê dane.

1. Kontakta Zimanan

Li gorî Thomason (2001: 1) kontakta zimanan; ‘bi terîfeke basît, di heman demê û heman cihê de axaftina bi zimanan e, ne bi zimanekî tenê.’

Li seranserê dinyayê çî di demên dîrokî de, çî jî di demên modern de be, ji ber têkiliya însan û civakan (xusûsen jî bazirganî, koç, şer û ww.) zimanên wan rastî hev hatine û tesîr li hev kirine. Di van deman de ji bilî zimanên xwecî, hin zimanên fermî yê împaratoriyan an jî zimanên bazirganiyê wekî zimanên berbelav/hevpar yanî *lingua franka* bi kar hatine.

Li hin herêman, zimanê ku wekî zimanê hevpar ê însanên xwedî zimanên cîyawaz tê axaftin mîna **lingua franka** hatiye binavkirin. Resenê têgehê (navê wê, tê wateya *zimanê frenkan* herwiha ew wekî *zimanê Ewropî* yan jî *zimanê Krîstiyân* jî bi nav e) cureyekî îtalî bû ku zexm girêdayî peyvên ji fransî, îspanî, yewnanî, erebî û tirkî bû û bi dirêjîya serdema navîn ew wekî zimanê bazirganiyê li rojhilatê Deryaspî dihate bikaranîn. Ji wê demê vir de, me ev etîket li her zimanî daye yê ku di hin herêman de, di navbera însanên cudaziman de firawan bi kar tê. (Trask, 2007: 152)

Wextekî, **koînê**³ ya yewnan û demeke din **vulgar**⁴ a latîn li cîhana Deryaspî û piraniya Ewropayê wekî lîngûa franka berbelav dihat axaftin. **Sabîr**⁵ *lingua frankaya* Deryaspî bû (û piştî hingê); hêj ji serdema navîn û seferên Xaçiyân mabû, heta sedsala bîstemîn dewam kir. Li derên dinyayê yê din; erebî, mandarîn, hindî û swahîlî⁶ wekî lîngûa franka bi kar tên. Ji van erebî ji ber belavbûna Îslamiyetê lîngûa franka ye. Li ser rûyê dinê îro îngilizî ji ber mebestên wekî; geşt, kar, teknoloji û têkiliyên navdewletî lîngûa franka ye. (Wardhaugh & Fuller, 2015: 115)

Wekî Thomason di heman berhema xwe de nîşan dide li ser rûyê dinê, hin **sehayên lînguîstîk (linguistic areas)** ên nimûnêyên kontakta zimanan hene ku ew vê têgehê wiha pênase dike: ‘sehayeke lînguîstîk, ew herêma cografîk e ku sê yan jî çar grûbên zimanan dihewîne ku ew di hin xusûsiyetên binyatî de hevpar in ji encama kontaktê, ne ji encama rewşeke bixwe berê yan jî ji ber mîrata bavûkalên hevpar.’ (hb., r. 99)

Ew sehayên ku lêkolîner behs kirine, ziman tevî diyalekt û malbatên pêbestî ev in: ‘Balkan (zimanên Romanî, Slavîk, Albanî, Grekî), Baltîk (li dorwarê Deryaya Baltîk, sê komên zimanên Hîndo-Ewropî, Uralî û dîalektên Slavîk ên Bakurrojawayê Rûsyayê), Çiyayên Etiyopyayê (zimanên Kushîtik, Omîtik û

3 Zimanê bazirganiyê yê hevpar ê yewnaniya klasîk.

4 Diyalekteke latîni ye di serdema Împaratoriya Romayê de.

5 Zimanekî bîngê provençal-oksîtan ê bazirganiyê ye li peravên rojavayê Deryaspî ku bi hêmanên ji spanî, portûgalî û yewnanî têkel e.

6 Zimanekî lîngûa faranka (hevpar) ê peravên rojhilatê Afrîkayê ye. Di Serî da li Kenya û Tanzanyayê, paşê li bakur heta Somalî û li başûr jî heta Mozanbîkê.

Etiyopîk-Semîtîk), Asyaya Başûr (zimanên Dravîdyan, hin şaxên zimanên Hindî yê malbata Hîndo-Ewropî, şaxeke ji zimanên Austro-Asyatîk yanî Munda), Gîneya Nû-Dorwarê Rûbara Sepîk (li herêma Pasîfik, zimanên Austronesîan, hin zimanên Papuan û Australyayê), Bakurrojawayê Pasîfik ê Amerîkaya Bakur (zimanên Salîşan, Wakaşan, Çîmaukan).’(hb., r. 105-121)

Di rewşa kurdan û zimanê kurdî de em dikarin bêjin ku welatê kurdan berê de bûye kontakta civak û zimanan û niha jî ev rewş berdewam e. Lê tesîr û şeweyên kontakta zimanan berê û niha em dikarin bêjin ku ne wekî hev e. Berê ji bo ku ziman wekî mecbûrî tenê di saziyên fermî û kar û barên îdarî de hebû, di navbera gelan de kartêkirina zimanan li ser hev zêdetir bi awayekî daxwazî yan jî carna bi sedemên wekî bazirganî û danûstana çandî û edebî bi awayekî siruştî çêdibû. Îro ev rewş ji ber ku bi zora dewletê dibe û plansaziya perwerdeya neteweyî li kar e, ne wekî kontakteke siruştî ye.

1.1. Bandora zimanan a li hev

Wekî agahiyeke gelemper û berbelav e; Rojhilata Navîn ji berê de bûye jêder û dergûşa gelek dîn, netew, ziman û çandan ku ev rewş hê jî berdewam e. Ji ber hersê dînen semawî Îslamiyet, Nasranîti û Cihûti, xebat û têkoşîna li dor wan, ji ber çûn û hatina li ser herdu rêyên mezin ên bazirganiyê ku herêm bihura wan bû û şer û siyaseta netewên herêmê û yê nêzikî wan, herêm; her kontakta ziman û çandan bû ku hê jî wisa ye.

Îja, ji ber vê yekê çawa ku gelê kurd û zimanê wan ji ber pejiwandina Îslamiyetê di bin tesîra erebî de man, ew ji ber Îranîbûna xwe û **‘lingua franca’**bûna farsî ya di debiyat û kar û barên rêvebirinê de, di bin tesîra farsî û çanda Îranê de û ji sedsala 16. şûn de jî di bin tesîra tirkî û Dewleta Osmanî de man. Bêguman divê em bêjin ku ev tesîr ne yekalî bû. Çawa ku tesîra erebî; ji ber ku zimanê Quranê û îbadetê bû, li ser zimanê din ên mislimanan çêbû, tesîra zimanên cîranên ereban jî bi heman nisbetê nebe jî, li ser erebî yan jî zimanên din ên cîranên xwe di encama kontaktê de çêbû. Bo nimûne farsî di edebiyat û tesewifê de, tirkî jî di siyaseta û rêvebirina dewletê de tesîr li zimanên dora xwe kirin.

Ji ber kontakta zimanan û tesîra wan a li ser hev, farsîya îro, -xusûsen jî ji aliyê ferhengî ve- û zimanê osmanî du nimûneyên berçav in. Îro di zimanê farsî de gelek peyvên erebî hene, çî di axaftina gel de, çî di zimanê burokrasiya dewletê de. Heçî zimanê osmanî ye ew jî nimûneyeke zimanê pêkhatî ye ji zimanên erebî, farsî û tirkî ku carna wekî *tirkiya osmanî*, carna jî wekî zimanekî serbixwe bi nav bûye. Herwiha zimanê osmanî di dewra xwe de, di nav milletên ser erdê Împaratoriya Osmanî de wekî zimanê hevpar yanî *lingua franca* bi kar hatiye, taybetî; di bazirganî, kar û barên dewletê û têkiliyên birokratik ên navbera navend û mîrektiyên de.

Eger em bêne ser zimanê kurdî, ew li gorî hersê zimanê din ê herêmê bi nisbeteke biçûk kartêker bû yan jî ev tesîr li gor dem û cografyayê guherî. Wate,

kurdan li Kurdistanê ji gelek aliyan ve bandor li gelên welatîyê xwe kirin. Bo nimûne heta sedsal berê jî ereb, ermen, siryan û tirkmenên Kurdistanê bi kurdî dizanibûn di qadên civakî de. Ji bo ku em nimûneyeke têkilî zimanzaniya civakî û encama kontakta ziman a kartêkirina kurdî li ser tirkî (xusûsen jî azerî û tirkmenî) bidin, em dikarin bêjin ku gelek qalibên rêzimanî, biwêj, gotinên pêşyan û peyvên ferhenga kurdî derbasî tirkmenî bûne û wan ew di jiyana xwe ya rojane de bi kar anîne. Lê ji bo ku em di vê îddiaya xwe de piştrast bin, divê em xebatên sehayî bikin digel tegerîna ji jêderên edebî û zanistî. Herwiha divê em berê dûrbîna xwe bidin mêjûya rastîhevhatina kurdan û tirkan di salên hezarî û şûnde, di serdema Şeddadî û Selçûqîyan de û hebe di destê me de materyal ku em zimanê wan ê wê demê bidine ber hev. Di vê serdema mêjûyî ya ku me behs kir de, jixwe kifş e ku tesîra farsî li ser tirkî, azerî û tirkmenî çêbûye û mumkîn e bereksê wê jî bûbe. Ji bilî vê kontaktê; ji bo ku mêjûyêke dirêj a cîrantî û kontakta kurdan û azerî û tirkmenan çêbûye heye ku kurdî di hin rewşan de tesîr li zimanê azerî û tirkmenî kiribe. Ji bo ku rê veke, em ê çend nimûneyên kontakta kurdî-tirkî (azerî û tirkmenî) ya ku tesîra kurdî ser tirkî çêbûye, di dawîya vê beşê de bidin.

Eger em li ser herêma Wanê biaxivin; bajarê Wanê wekî warê Şaristaniya Ûrartuyan, warê gelên kurd, ermen û tirkmen û li ser sînorê Dewletên Osmanî, Rûs û Îranê di demên berê de bûye sehayêke kontakta zimanan.

Ev herêm di navbera dewletên cografyaya Îranê û Anatolyayê de gelekî cî guhertiye, dewlet û împaratoriye wekî; Ûrartû, Med, Pers, Sasanî, Axamenişi, Satrapiyên Ermenan, Mîrektiyên Kurdan, Merwanî, Selçûqî, Eyyûbî, Osmanî û yd. di demên xwe de, li navenda bajêr û dorwarê wê hikim kirine ku ev herêm bûye sehayêke kontakta bawerî, ziman û çandên van şaristaniyan. Ji bo ku em herêma Wanê wekî sehayêke kontaktê ya ziman û çandan bizanin, digel perspektîfa wê ya mêjûyî divê em lêbinêrin. Vê perspektîfê Yıldız (2016:110-111) bi kurtasî wiha pêşkeş dike:

Ji lêkolînên dorwarê Wanê tê kifşê ku ji serdema kalkolîtîk vir de li herêmê şênîbûn berdewam e. Jêderên nivîskî, komalên Hurri-Mîtanî ku êdî niha wekî qebûleke berbelav Hind-Ewropî ne, dane nîşan ku ew ji salên BM 2000î pêrava wekî konfederasyonan xwe bi rê xistine. Ji van komalan yek jî Ûrartû ne ku ew di jêderên Asûriyan de wekî 'Naîrî' bi nav bûne. Piştî ku BM sedsala 6. Ûrartû hildiweşe li herêmê Med, peyra jî Pers dibin serwer ku Persî di serdema Darîûsê I. de împaratoriya xwe dikin 13 satrapiyan ên otonom û wisa bi rê ve dibin. Li derdora Wanê hingê Satrapiya Ermenan li ser hikm e. Ev îdareya wekî satrapiyan di serdema Sasanî û ya Romê de jî berdewam e heta ku Împaratoriya Rom dibe du perçe û herêma Wanê wekî herêmeke tampon di navbera dewletên Sasanî û Bizansê de dîmîne.

7 Di pêbenda kontakta zimanan de berhemeke nivîskî ya li ser Kela Wanê-Nivîsteka Sêzimanî-delîleke baş e ku pêwendîya ziman û şaristaniyan hêj beriya miladê nîşan dide.

Piştî belavbûna Îslamiyetê; di sala 646an şûnde herêma Wanê wekî 'Ermeniyê' pêşiyê serdema Emewîyan û paşê jî ya Ebbasiyan de ji alî kralên ermenî yên serbixwe ve tê îdarekirin. Ev herêma wekî 'Vaspûrakan' binav, xusûsen jî ji alî kralên nesla Bagraîd ve hatiye rêvebirin. Di salên 980yan de Baz ê emîrê dewleta kurdan a Merwanî dorwarê Wanê bi dest dixe û herêma di sala 1070yan de dikeve bin hikmê Selçûqîyan. Piştî ku Selçûqî li herêma lawaz dibin Wan û derdora wê, dikeve bin îdareya dewletên wekî Sokmenî, Eyyûbî, Îlhanî, Karakoyûnî û heta sedsala XVI. serîda Safewî di nav çend hêzên ciyawaz de cî diguhere. Piştî ku di sala 1548an de herêma dikeve bin serweriya Osmanîyan, di Wan û derdora wê de Mîremîrantî/Beylerbegîtiya Wanê tê damezrandin, herêma pîranî ji alî mîrên kurdan ve wekî otonom tê rêvebirin.

Di sala 1847an de Wan û derdora wê tevî Hekkariyê dibin sancaqeke wilayeta Erziromê. Di 3yê Kanûna 1847an de sancaqên wekî Wan, Mûş, Hekkarî û qezayên wekî Cizîr, Botan û Mêrdîn tene ser hev û dibin 'Eyaleta Kurdistanê' ku ev eyalet ji aliyê waliyan ve tê birêvebirin ên ji navendê tayînkirî. Di 1848an de Bilîs û Diyarbekir daxilî Eyaleta Kurdistanê dibe û di 1849an de sînorê Eyaletê heta ku Dêrsimê vegire fire dibe. Di sala 1867an de dawî li Eyaleta Kurdistanê tê û pêşî Wan daxilî wilayeta Erziromê dibe û paşê jî di 1888an de dibe wilayet ku Hekkariyê jî wekî sancaq vedigre.

Herêma Wanê wekî herêmeke kontakta ziman, bawerî û çandan (misliman; kurd, tirk, çerkez û nemisliman; ermenî, nastûrî, cihû û êzidî) bûye heta I. Şerê Cîhanê. Piştî şer û guherîna demografyaya bajêr û derdora wê û damezrandina Tirkîyeyê herêma zêdetir di navbera tirkî û kurdî de maye. Loma ji bo ku em tesîra zimanên kurdî û ermenî ya li hev bibînin divê em zêdetir berhemên dîrokî û xebatên ferhengî û folklorîk binêrin ku ev cure xebat ji sînora lêkolîna me ew ê derkeve, çunkî xebata me neynika îro ya kontakta zimanên bajêr pêşkeş dibe.

Eger em bîne ser kontakta kurdî û tirkî li Bakur, em dikarin bêjin ev herêma demeke dirêj, bûye kontakta zimanên wekî; kurdî, tirkî(tirkmenî, azerî), ermenî, erebî, farsî û siryanî û van zimanan bi nisbetên cuda tesîr li hev kirine. Bi qasî ku Eker (2008: 95) ji Xemgin diguhêze ku; varyantên xwecî yên li herdu herêmên Rojhilatê Anatolyayê û Başûrrojhilatê Anatolyayê di bajarên wekî Qers, Agirî û Wanê de tesîra farsî, di bajarên wekî Riha û Mêrdîn de tesîra erebî û di bajarên wekî Çewlik û Elezîzê de jî tesîra tirkî zêdetir çêbûye. Di heman xebata xwe de Eker (r. 102) hin nimûneyên hevpar dide ku ew di azerî û devoka tirkî ya Diyarbekirê de hene lê li gorî me ji wan nimûneyan a pêncemîn(nebûna girêya pîrsê, tr: -mı, -mî?) û ya dawî cînava vegerok (xwe, tr: kendi, öz) ji tesîra kurdî derbasî zimanê azerî bûne –tevî ku xebatên sehayî û yên berawirdî dixwazin jî- ku jêrê em ê bi nimûneyan nîşan bidin.

1.1.1. Hin nimûneyên tesîra kurdî li ser tirkî

Hin nimûneyên tesîra kurdî li ser tirkî (azerî an jî tirkmenî) ku bajarê Wanê jî yek ji sehaya vê kontaktê ye, em dikarin wiha pêşkeş bikin:

- Cînava *xwe* di zimanê kurdî û hin zimanên Ewropî de –nm: îngilizî wekî; *myself* –bikaranîneke ciyawaz heye ku digel cînava kesî ya I. *min* bi kar tê. Bo nimûne:

‘Min ji xwe ra dîtîye.’

Ev awa di tirkîya standart de bi vî awayî tune; lê di azerî û tirkmenî de ji peyva *kendi* zêdetir di peyva *öz*⁸ de heye ku ew wiha bi kar tînin: ‘Men özüme bulmuşam.’

- Nebûna girêya pirsê di kurdî de. Wekî ku tê zanîn di kurdî de ji bilî peyvên pirsê, pirs bi derba gotinê di axaftinê de û bi pirsnişanê di nivîsê de diyar dibe. Di îngilizî de jî di hin hevokên kurt de û di hin rewşên axaftinê de pirs bi heman awayî saz dibin. Heçî tirkî ye, pirs bi girêyên wekî; ‘mı, mi, mu, mü, mısın, misin...’ û wd. saz dibin. Îja di azerî û tirkmenî de wekî awayê kurdî pirs saz dibin ku di devoka tirkmenî ya Wanê de ev rewş berbelav e. Nimûne:

‘Te xwarin xwar?’ wekî; ‘Sen yemek yedin?’ an jî ‘Li cem we ... heye?’ wekî; ‘Sizde ... var?’, an jî ‘Ew meriv birayê te ye?’ wekî; ‘O adam senin kardeşin(dir)?’

- Tewandîna navan di şiklê banglêkirinê de. Wekî tê zanîn di kurdî de xusûsen jî di kurmançî de, di rewşa banglêkirinê de navên mêza paşgira ê; ‘**lê**, **metê**, **pîrê**, **xûşkê**, **Zînê**, **Fatê**, **Xecê!** *Û ww.*’, û yên nêrza paşgira o; ‘**lo**, **lawo**, **kuro**, **keko**, **apo**, **kalo**, **Îbo**, **Bîlo**, **Edo!** *Û ww.*’ digirin. Lê ev di hemû deverên kurmançîzar de yekgirtî nîne û merî dikare bêje li hin deveran ev awa tevî hev bûye. Bo nimûne, li hin deveran peyvên nêrza paşgira ê; ‘**Kekê**, **xalê**, **mamê**, **Îbê**, **Îsê**, **Mihê**, **Edê**, *û ww.*’, peyvên mêza jî paşgira o; ‘**Fato**, **Aso**, **Leylo** *û ww.*’ digirin. Îja ev cure banglêkirina navan ketiye tirkî jî ku di tirkîya Tirkîyeyê de navên tirkî wisa kurt dikin di rewşên ne fermî de: İbrahim wekî İbo, Fatma wekî Fato, Abdullah wekî Apo, Bîlal wekî Bîlo *û ww.*

- Hin lêker û biwêjên ku di kurdî de berbelav in û ne di tirkîya standart a zimanê fermî yê Tirkîyeyê lê di devokên azerî û tirkmenî de hene:

8 Di nivîsa xwe ya; ‘Fuzulî’nin Kürtçe Şiirleri/Helbestên Kurdî yên Fuzulî’ de Selim Temo, îddia dike ku eslê peyva ‘öz’ a azerî jî ‘ez’ a kurdî ye. Bnr: <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2016/12/01/fuzulinin-kurtce-siirleri/>, (pêwendî: 08.02.2019)

‘dan pey wî/ê’ wekî; ‘peşîne vermek’, ‘ketina avê/behrê’ wekî; ‘suya/denize düşmek’, ‘piştta wî/ê girtin’ wekî; ‘belini tutmak’, ‘marê wî hatin’ wekî; ‘yılanı gelmek’, ‘dil ketin’ wekî; ‘gönlü düşmek’ û wd.⁹

Ji bilî van nimûneyan heye ku tesîrên ferhengî, fonolojîk, morfolojîk û sentaktîk ên kurdî li ser tirkî yan jî zarave û devokên tirkî hebe çawa ku yê tirkî li ser kurdî çêbûye. Lê wekî ku me berê jî derbirrî, divê li ser vê biwarê xebat û lêkolînên bêalî bîn kirin da em bizanin ka ev kartêkirin heta ku derê û kîjan astê çêbûye.

Divê ev jî bê zanîn; ji ber ku tirkîya osmanî demeke dirêj wekî zimanê kargeriyê û tîkiliyên siyasî û burokratîk bi kar hatiye û peyre di serdema Komara Tirkîyeyê de tirkî wekî zimanê fermî û mecbûrî bi rê ketiye, helbet tesîra wê li ser kurdî çêbûye ku li jêrê di binbeşa ‘guherîna ziman’ de em ê çend nimûneyên vê kartêkirinê nîşan bidin.

1.2. Guherîna ziman

Zimanê însan bi demê re ji ber hin kardayên civakî diguhere/dikare biguhere. Carna ev guherîn tebiî û bi hemdê xwe; carna jî mecbûrî, bi zorê yan jî bi awayekî kontrolkirî ye. Jixwe dema meriv zimanên modern dide ber eslê wan ê berê, ev guherîn eşkere dibe.

Shaligram Shukla û Jeff Connor-Linton (2013: 278) hin sedemên guherîna zimanan wiha derdibirrin:

“Ziman wekî hêzeke civakî ji ber encama kontakta bi însanên zimanekî din re diguherin. Carna qîsevanên zimanekî, qîsevanên zimanekî din dagir dikin (an jî fetih dikin) û ji bo demekê zimanê xwe empoze dikin wekî di rewşa dagirkirina Îngilistanê ya Normanan.¹⁰ Endamên koma qîsevan a civaka dagirkirî ji bo bigihîje jêderên civakî (hêz, dewlemendî, perwerde û ww.) motîve dibe ji bo bikaranîna zimanê dagirkeran û bi demê re peyvên zimanê dagirker di zimanê dagirkirî de cî digire. **Jêgirtin (borrowing)**¹¹ jî yek ji nimûneya guherînê ye ji encama kontakta çandî û aborî ya nav zimanan wekî jêgirtina navê têgeh an jî keşfeke nû ji zimanekî din. **Peyvên deynî (loan words)** adapteyî sînordariyên fonolojîk ên zimanê jêgirtî dibin. Bo nimûne; televîzyon, kompîtur, dot kom).”

9 Lêre me çend nimûneyên berbelav ên li Wanê di sehayên kontakta kurmançî-tirkmenî de dan. Derbarê lêkerên hevedanî, biwêj û gotinên pêşiyên de xebateke berawirdî divê hem ji bo fêmkirina tesîra zimanan a li hev hem ji bo fêmkirina asta kontakê ya tîkîlî mijarê.

10 **Fetha/Dagirkirina Normanan a ser Îngilistanê:** Di 14yê Çiriya sala 1066ê Mîladî de Dukê Normandiyyê William leşkerekî mezin ji Fransa, welatê Breton û axên Flandersê kom dîke û davêje ser Îngilistanê, bi şerê *Hasîngê* Îngilistanê dagir/fetih dîke û arîstokrasiya Anglosakson tîk dibe. Di encama vê fethê de zimanekî wekî anglo-norman saz dibe û gelek peyvên fransewî dîkeve nav îngilîzî, hin peyvên îngilîzî yê kevin ji nav diçin û navên fransî bêtir tîk tercîhkirin.

11 **Borrowing;** wekî *deynkirin* bê wergerandin jî û di hin berhemên kurdî de wekî *wergirtin* bi kar hatibe jî em peyva jêgirtin jêra guncawtir dibînin.

Li aliyekî din guherîna zimanan ne tenê di deng û ferhenga wan de dibe, li gorî kontakt û tesîrê guherîn dikare piralî be. Dîsa di jêdera berê de asta guherînê wiha hatiye nîşandan: “Hemû şeweyên ziman bi demê re diguherin, bi bikranîna ziman re hevaheng, tevî normên koma qisevanan. Lê zimanzanên dîrokî li ser çar tîpên guherîna ziman disekin: guherîna fonolojîk/dengzanî, guherîna morfolojîk/peyvzanî, guherîna sîntaktîk/hevoksazî û guherîna semantîk/watenasî. Çunkî ji ber ku bin-sîstemên zimanan bi hev ve girêdayî ne, guherîna bin-sîstemekê dibe ku reaksiyonên zincîrî di bin-sîstemên din de bide destpêkirin.” (2013: 280)

Îja ji ber ku kontakta kurdî bi çend zimanan re ye em guherîna di kurdî de eşkere dikarin bibînin. Li gorî her çar tîpên guherînê di zimanê kurdî de ji ber tesîra zimanên biyanî (xusûsen jî erebî, farisî û tirkî) guherîn hem di deng û tîpên kurdî hem di peyv û ferhenga kurdî, hem di sazkirina hevokan hem jî di wateyê de pêk hatiye. Heta îro em dikarin bêjin di telafûz û şeweya axaftinê de jî guherîn çêbûye, dîsa ji ber tesîra van zimanan. Lê ji bo ku welatê kurdan di nav çend dewletên herêmê de dabeş bûne em dikarin bêjin her parçeyî tesîra xwe ji kontakta zimanê xwe û zimanê fermî yê dewletê girtiye. Bo nimûne, dema kurdekî kurmancî ê farisîzan kurmancî biaxive, diyar dibe ku ew kurmancekî Îranê ye. Herwiha kurmancekî Tirkîyeyê ji tirkî û yekî Iraq-Sûrî jî ji erebî tesîr girtiye ku ew tesîr ji telafûz, peyv û hevokên wî tê der. Heta li Tirkîyeyê ji ber vê rewşê têgiha **tirkmancî**¹² tê bikaranîn ku ne tenê zêdebikaranîna peyvên tirkî di axaftina kurdî de; lê ji ber sazkirina hevokên kurdî bi mantiqa tirkî ev peyv navdar bûye.

1.2.1. Hin nimûneyên guherîna kurdî ji ber tesîra tirkî li Bakur; di telafûz, fonolojî, morfolojî, sentaks û watenasiyê de:

1.2.2.1. Telafûz:

Ji ber xwendina tirkî ya li mektebên dewletê û tesîra bernameyên televîzyonên tirkî îro di hin axaftin û telafûza hin kurdan de guherîn tê dîtin ku jê diyar dibe kesê qisevan li Tirkîyeyê dijî.

1.2.2.2. Hin guherînên Fonolojîk:

Dengên ku xasî kurmancî ne; “p, ç, t, k” yên nehilmî ji ber tesîra tirkî di peyvên diguherin û dibin wekî yên hilmî. Bo nimûne; ‘pez’, ‘karîn’, ‘te’, ‘çav’ ku herfên wan ên serî nehilmî ne, îro di devê gelek kesan de wekî şiklên hilmî dertên.

Dengê ‘u’; ev deng jî di hin zimanê kesan de wekî şiklê dirêj ‘û’ carna jî xusûsen di peyvên esilerebî de wekî ‘î’ dertê. Nimûne: kul wekî kûl, gul wekî gûl, dunya wekî dinya û wd.

12 Li ser mantiqa tirkî di kurmancî de binêre; İbrahim Seydo Aydoğan (2013). *Guman-1*. Stenbol: Lîs.

1.2.2.3. Hin guherînên Morfolojîk:

1. Li herêma Wanê ji tesîra tirkî, di hin nav û hevalnavên kurdî de guherîn çêbûne ku eslê peyvê yê kurdî nehatibe jibîrkirin jî, tirkîya peyvê ketiye zimanê gel, xweser jî di devoka bakur û rojavayê parçeyê Wanê¹³. Nimûne;

- Di rewşa banglêkirinê de li şûna peyvên wekî; kalik (kalko!) → **dede**, pîrik(pîrkê!) → **nene**, xatî(xatî/xatîyê!) → **teyze**, kekê (kekê/keko) → **abê** û ww.

- Di hin peyvên de eger kurdiya wê nizanibe yan jî ne xwedî helwesteke ziman be wekî; mamoste¹⁴ → **xoce**, **oretmen/êretmen**, xwendevan → **telebe**, **êrencî**, parêzer → **abûqat** şaredar → **belediye başqanî** û ww. de.

- Peyvên wek; rêwî → **yolcî**, boş → **qelebalix**, berdewam → **dewamlî**, pak/paqij → **temîz**, nav/navber → **are**, navik/navhend/navîn → **orte** û ww.

2. Wekî nimûneyeke xirabûna ziman (**language attrition**)¹⁵ bikaranîna hin paşgirên tirkî di dawîya hin peyvên tirkî û kurdî de;

- -mîş: Di lêkerên hevedudanî de digel hin lêkerên kurdî mîna bûn û kirinê; **beklemîş** kirin, **çarpîmîş** bûn, **qêmîş** kirin/nekirin, **duşunmîş** bûn û ww.

- -lî: zêdetir digel nav û hevalnavên kurdî û tirkî; birîndar → **yaralî**, bizîrar/zîrardar → **zîrarlî**, bajêrî → **şehîrlî**, bi mane/wate → **menelî** û ww.

1.2.2.4. Hin guherînên Morfosentaktîk:

1. Ev hevoka ku em ê mîna nimûne bidin, daçekên hevedanî 'di...de' dihevwîne, li Başûr wekî; 'Mesnewî **di** Edebiyata Klasîk a Kurdî **de**' lê li Bakur wekî; '**Di** Edebiyata Klasîk a Kurdî **de** Mesnewî' bi kar tê.

13 Ev mijar ji ber ku lêkolîneke sehayî û qeyda axaftinê dixwaze û ji bo xebata me wekî babeteke talî dimîne, em ê tenê çend nimûneyên berbelav ku di jiyana me ya rojane de rast tên û eşkere ne pêşkeş bikin.

14 Berê zêdetir peyva **mielim** ku ji peyva erebî '**müellîm**'ê ye, bi kar dihat. Niha kurdên xwedî helwesta ziman **mamoste** bi kar tînin lê yê mayî li şûna mamoste tirkîya wê, wekî; **oretmen/êretmen** bi kar tînin. Li aliyekî din peyva **xoce**, bi wateya mamoste wekî berê niha jî berbelav tê bikaranîn.

15 Li Wanê du xebatên têkilî xirabûna ziman çêbûne ku nimûneyên wê babetê dihewinin. Binêre: 1. Süleyman Kasap, *The Role of Attitude in the First Language Attrition Among Kurdish Bilingual Adolescents in Turkey*, Teza Doktorayê, Zanîngeha Aydın Enstîtuya Zanîstên Civakî, Aydın, 2015 û 2. Orhan Varol, *Türkçe -Kürtçe Dil Etkileşimi: İkidilli Konuşuculara Ait Verilerdeki Dilbilimsel Görünümler*, Teza Doktorayê, Zanîngeha Ankara, Enstîtuya Zanîstên Civakî, Ankara, 2015.

2. Biwêja ‘derketiye holê’: Ev biwêja ku tirkî wekî ‘ortaya çıkmak’ e di maneya tirkî de tê bikaranîn û tesîrê li hevoksaziya kurdî dike. Eger em bala xwe bidine peyv, lêkera kurdî ‘derketin’ jixwe hevmaneya ‘ortaya çıkmak’ a tirkî ye. Li aliyekî din di kurdî de, di vê maneyê de lêker an qalib hene ku ew dikarin şûnê bigirin: “derkete der, hate der, tê derket, deranîn, derhatin). Li jêr çend hevokên nimûne yên tirkî û beramberî wan hevokên kurdî yên bi awayê rast a lêkera navborî.

- Yanlış yaptığımız **ortaya çıktı.** = **Tê derket** ku me şaşitî kiriye.
- Çok zahmetli de olsa sonunda iyi bir ürün **ortaya çıkardık.** = Ew pir bi zehmet bûbe jî dawî me berhemeke baş **deranî.**
- Dağılan sislerin arasından büyük gövdesi **ortaya çıktı.** = Dema ku mij belav bû laşê wî yê gir **derhat/hate der**¹⁶.

3. Lêkerên tebatî/pasîf: Îro di kurmanciya Bakur de ji ber tesîra tirkî di nivîsbariya kurdî de rewşa pasîf a lêker û hevokê zêde li kar e. Bo nimûne:

Güzel havasından ve temiz suyundan dolayı buraları cennet diye adlandırılmıştır. = Ji ber hewa wê ya xweş û ava wê ya paqij ev der wekî cinnet **hatiye binavkirin.**

Lê hevok wekî; ‘bi nav bûye’ dawî bibe zêdetir li kurdî tê.

1.2.3. Lihevketina ziman (language mixing) an jî kod-têkelî (code-mixing)

Kod-têkelî, guhestina hin hêmanên ji zimanekî bo zimanekî din îfade dike: hevokeke zimanekî bi wî zimanî dest pê dike, paşê peyv an jî taybetiyên rêzimanî yên zimanekî din bi kar tîne. Şêweyên zimên ên wiha tevlihev pîranî bi navên melez tîne etîketkirin, wekî (di rewşa îngilîzî de) spanglish, franglais û singlish (îngilîziya Sîngaporê), û ji desteka bicoş a civakê (wekî îfadeya nasnameya xweçî) heta sucdarkirina rasterast (ji qisevanên tîkelî zimanê standart) helwestan kaşî xwe dike. (Crystal, 2008: 83)

Ji kod guherînê cudatir di kod-têkelîyê de tenê peyvek an komeke peyvên tê guhertin. Lê di kod-guherandinê de bi kêmî risteyek tê guherandin. (Öpengin, 2011: 213)

Di dema axaftinê de qisevanên kurdî ji ber kontakta bi zimanê zêdepar re, pîrî caran peyvên wî zimanî –carna jî peyvên biyanî- (dibe ku peyveke/îbareyeke teknîk a aîdî zimanekî din be, yan jî wî zimanî girtibe yan jî hema di zimanê zêdepar de jî bi wê şêweyê be) bi kar tînin. Li Bakur ev zimanê kontaktê ji bo ku tirkî yê zêdetir kod-têkelî bi tirkî re çêdibe.

16 Di şiklê ‘hate der’ de heye ku lêkera *hatin* wekî rewşa pasîf bê fêmkirin loma şûna wê derhatin dikare bi kar bê. Li şûna “derhatin”ê, bêjeya “derket” berbelvatir e.

1.2.4. Kod-guhertin (code switching)

Trask (2007: 39-40) vê têgehê wiha terîf dike: “ Di wextê suhbetekê de pevguherîna du celebên ziman e. Her çi cureyeke axaftinê dibe bila bibe ya ku pênasê dibe, ji zimanekî diyar an ji cureyeke diyar a zimanekî, ji bo vê zimanzanên civakî têgeha *kod* bi kar tînin. Gelek qisevan herî kêr li ser du cureyên zimanê xwe xwedî kontrol in, (bo nimûne, qisevanekî Alman hem dikare cureya deverî ya almanî bi xwe hem jî ya almaniya standart), û gelek kes jî li ser du zimanan xwedî kontrol in, (bo nimûne li Gallerê duzimanên gallî/îngilîzî). Qisevanên wiha, pêbendî fakterên wekî; ‘bi kê re ne’, ‘li ku ne’ û ‘di derbarê çi de diaxivin’ ew ê pêşde û paşde xwe biguherin. Ev kod-guhertin e. Qisevan di hingama suhbetekê de ku piranî çarçoveya wê ew diguherin an jî cureyeke din ew bixwe dixwazin; di navbera ziman, zarave, şêwe yan jî aksanê de digerin: ev **kod-guherîna rewşî** ye. Wekî alternatîv, qisevan ji bo ku derbarê rewşa nû de li ser beşdarên din fehmeke nû pêk bînin ew dikarin qestîka derbasî kodeke din bibin: ev wekî **kod-guherîna metaforî** tê binavkirin. Ev veguherîn dikare di sînorên tematîk ên suhbetekê de bibe, di hevokan de, di îbareyan de an jî heta dikare di gotinên navdar ên dawîya îfadeyan de jî pêk were.”

Di civakên duziman an jî pîrziman de kod-guherîn di axaftinê de rewşeke berbelav e xusûsên jî di civakên kêmpar de wekî encama kontakta zimanê wan û zimanê civaka zêdepar. Li gorî Franceschini kod-guherîn di axaftina nûciwanên civakên kêmpar de berbelav e. Ew wiha derdibirre:

“Kod-guherîn di grûpên hevsal ên nûciwanan de hatiye analîzkirin ku ev nûciwan piranî endamên grûpên kêmpar in. Li gorî lîteratura tîkil, prototîpên qisevanên kod-guherînê ji aliyê karakterîstîkên civakî û takekesî yê li jêr ve dikarin bîn pênasêkirin:

1. Temenê ciwan
2. Endamtiya kêmpariyekê
3. Çîna bindest
4. Nasnameya grûbê ya ‘etnîk’ û bihêz
5. Paşxaneyêke civakî ya pîrzimaniyê

Lê belê, gelek grûbên qisevanan hene ku kod-guherînê dikin lê bi awayekî bihêz herî kêr ji van xusûsiyetên tîpîk yekî dadiherizin.” (Franceschini, 2002: 53)

Eger em rewşa zimanê axaftinê ya kurdan binirxînin di çarçoveya kod-guherînê de em dibînin ku ev rewş berbelav e. Kurdên duziman (kurdî-tirkî) dema bi hev re di suhbetekê de diaxivin ji ber hin sedeman dikarin ji zimanekî derbasî zimanekî din bibin. Bi qasî ku me raçav kiriye kod-guherîn di van rewşên li jêr de berbelav e:

1. Nûciwanên ku diçine mektebê û êdî tirkî zêdetir bi kar tînin ji kurdî (xweser jî di salên 1980yan û 90an de).¹⁷

2. Di suhbetê de ji ber bikaranîna hin têgehên teknîk an zanistî ku qisevan an kurdiya wan nizane yan jî tirkî jêre rihettir e (li gorî hizra wî).

3. Ji ber bikaranîna hin jimare an jî cî û saziyên fermî di hingama suhbetê de ku piranî navên wan tirkî ne.

4. Peyv û îfadeyên mode yên demê.

5. Eger suhbeta wan kesekî sêyemîn guhdar bike û ew jî tenê bi tirkî bizane.

Li bajarê Wanê di suhbetên hevalan de carna di navbera devokan de jî guherîn çêdibe. Lê ev cure belkî qasî kod-guherîna zimanên kurdî û tirkî nebe.

ENCAM

Wekî ji jorê jî diyar dibe ji ber encama kontakta zimanên kurdî û tirkî -ku ji damezrandina Komara Tirkiyeyê heta niha ew ne kontakteke siruştî ye- tesîr li ser kurdî (kurmancî) çêbûye û vê di axaftina rojane de jî xwe daye der.

Kurdî bi nîsbeteke biçûktir û tesîr li tirkî û varyantên wî yên wekî tirkmenî, azerî kiribe jî, tesîra tirkî li ser kurdî zêdetir çêbûye û ev rewş îroroj her ku diçe zêdetir dibe. Îja ji ber vê tesîrê, kurd di jiyana xwe ya rojane de peyv û qalibên tirkî zêdetir bi kar tînin, xusûsen jî di konteksa bajêrî de, ev helwesteke nerênî ya ligel kurdî çêdike û nisbeta axaftina kurdî di nav qisevanên kurdî de kêmtir dike. Dema em berê xwe didine suhbetên kurdên bajêr ên duziman kod-têkelî û kod-guherîn berbelav tînin ku demek şûnde berê axaftinê diçe ser tirkî.

Bajarê Wanê wekî gelek bajarên kurdan ên Bakur merûzî rewşa duziman bûye hem di saziyên fermî hem jî di sehayên gel de ji encama kontakta kurdî û tirkî. Li her derê bajêr nisbeta axaftinê ya zimanan ne wekî hev be jî, ji ber perwerdeya berbelav a tirkî û fermîbûna tirkî digel nefermîbûna kurdî, di axaftina rojane ya kurdan de, tesîra tirkî hem di telafûzê de hem di ferhenga zimên hem jî bi awayekî gramatik zêdetir xwe nîşan dide.

17 Wekî ku Franceschini balê dikişîne ser nûciwanan, heta salên 2000î li Tirkiyeyê di mektebên şevîn de zarokên kurdan deşt bi pola 6. dikirin û tirkî hîn dibûn, dema dihatine mala xwe axaftina xwe pîrî caran vediguherîn (kurdî-tirkî yan jî tirkî-kurdî) heta ku çend rojan diman û vedigerîn ser zimanê xwe.

JÊDER

- Coşkun, Vahap & Derince m. Şerif & Uçarlar Nesrin (2010), *Kula Ziman, Kêşeya Bikarneanîna Zimanê Zikmakî di Perwerdeyê de û Serhatiyên Xwendekarên Kurd li Tirkîyeyê*, wer: Elîxan Loran & Ergin Öpengin, weş: DÎSA, Amed.
- Çiçek, Cuma, (2013), *Zîmanek Çîma Tê Qedexekirin- Polîtîkayên Zimanî û Rewşa Kurdî li Tirkîyeyê, ji Înkarê ber bi Nasînê*, weşanên Peywend, Stenbol
- Edwards, John (2003), *Multilingualism*, Routledge, Newyork and London.
- Schilling-Estes, Natalie (2013), (ed. Fasold & Connor-Linton), *An Introduction to Language and Linguistics*, Cambridge University Press, New York.
- Derince, M. Şerif (2010), *The Role of First Language (Kurdish) Development in Acquisition of a Second (Turkish) and a Third Language (English)*, Teza Mastirê, Zanîngeha Boğaziçi.
- Eker, Süer (2008), 'Türk Dili Tarihinde Bir Dilbilim Temas Bölgesi Olarak Diyarbakır', *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır*, (ed: Bahaeddin Yediyıldız & Kerstin Tomenendal), Yayınevi: Diyarbakır Valiliği, Ankara.
- Franceschini, Rita (2002), 'Code-Switching And The Notion Of Code In Linguistics' di nav Peter Auer (ed.), *Code-Switching in Conversation*, Routledge, London û Newyork.
- Haugen, Einar, (1966), 'Dialect, Language, Nation', Blackwell Publishing on behalf of the American Anthropological Association, Vol. 68, No. 4 (Aug., 1966), pp. 922-935
- Hoffmann, Ch. (1991), *In Introduction to Bilingualism*, ed. Logman, Newyork.
- Kasap, Süleyman, (2015), *The Role of Attitude in the First Language Attrition Among Kurdish Bilingual Adolescents in Turkey*, Teza Doktorayê, Zanîngeha Aydın Enstituya Zanistên Civakî, Aydın.
- Marshall, Gordon (2005), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınhay & Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Öpengin, Ergin (2011), *Rewşa Kurdî ya Sosyolinguîstîk li Tirkîyeyê*, weşanên Avesta, Stenbol.
- Shukla, Shaligram & Connor-Linton, Jeff (2013), 'Language Change', *An Introduction to Language and Linguistics*, (ed: Ralph W. Fasold û Jeff Connor-Linton), Cambridge University Press, UK.
- Thomason, Sarah G., (2001), *Language Contact*, Edinburg University Press, Edinburg.
- Trask, R.L (2007), (ed. Stockwell, P.), *Key Concepts in Language and Linguistics*, Routledge, Oxon.
- Varol, Orhan (2014), *Türkçe -Kürtçe Dil Etkileşimi: İkidilli Konuşuculara Ait Verilerdeki Dilbilimsel Görünümler*, Teza Doktorayê, Zanîngeha Ankara, Enstituya Zanistên Civakî, Ankara.

- Wardhaugh, Ronald & Fuller, Janet M. (2015), *An Introduction to Sociolinguistics*, Seventh Edition, Willey Blackwell Publishing, Oxford.
- Yıldız, Mehmet Zeydin (2016), 'XIX. Yüzyılda Van'ın Demografyası' di nav *Van Kent Araştırmaları*, amd: Suvat Parin, weş: Bağlam, Stenbol.
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c2d314c561af6.56950146, (pêwendî - 03.01.2019)
- <https://dictionary.apa.org/motive>, (pêwendî, 24.01.2019)
- <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2016/12/01/fuzulinin-kurtce-siirleri/>, (pêwendî - 08.02.2019)